

INGMAR PERSSON

Felaktigheter om rättigheter

I mitt första argument (i "Har vi en naturlig rättighet till oss själva?", denna tidskrift 1993: 3) mot existensen av en naturlig rättighet till oss själva, eller våra egna kroppar, begagnade jag mig av två premisser som båda bestrids av Ingemar Nordin i hans replik ovan, nämligen:

- (3) Vi har en rätt till våra (hela) kroppar endast om vi har rätt till alla de delar i vilka de kan delas, och
- (4) Våra kroppar kan restlöst delas i delar till vilka vi inte har någon rätt.

Vi har t ex ingen rätt till de atomer och subatomära partiklar som just nu konstituerar våra kroppshyddor enligt vad jag kallade FB-teorin som säger att en (naturlig) rätt till något

- (2) är direkt härledbar från (och endast från) vårt första besittningstagande av det eller från en tidigare besittningstagares frivilliga överlåtelse.

I strid med (2) kommer sannolikt de elementarpartiklar som just nu utgör våra minsta byggstenar, hävdade jag, från tidigare besittningstagare som inte frivilligt överlätit dem åt oss.

När Nordin underkänner (4), verkar han vilja göra gällande att vår relation till våra minsta beståndsdelar tvärtom tillmötesgår (2). Jag kan dock inte se att han har någon framgång i sitt uppsåt. Han skriver t ex: "En del av dem har jag ärligen köpt då jag köper mitt dagliga bröd" (s 6). Detta är en *petitio principii*: här förutsätts uppenbarligen att jag har äganderätt till mina pengar och bagaren till sitt bröd, utan att det har förevisats någon grund som kan legitimera dessa rättigheter. I samma passus påstår Nordin vidare att ägaranspråken kan ha upphört

genom att den tidigare ägaren har "kastat bort" sina partiklar. Men vi kastar inte *frivilligt* bort några av våra minsta konstituenten; vi är inbegripna i utbytesprocesser som vi är omedvetna om och över vilka vi *saknar kontroll*.

Denna reflexion leder över till ett nytt sätt att försvara (4). I min uppsats tog jag för givet att vi har tagit i besittning de partiklar som vi just nu är uppbyggda av. Mitt resonemang gick ut på att detta besittningstagande inte tillfredställer (2). Man kunde i stället argumentera att vi inte är i stånd till att ta dylika partiklar i besittning därför att besittningstagande av något förutsätter att man inte bara *momentant* utnyttjar tinget, utan att man kontrollerar det så att man kan försäkra sig om fortsatt utnyttjande av det under en viss framtida tidsrymd. Även om jag skulle vara den förste som upptäcker en viss solkatt, får jag därigenom ingen rätt att fortsätta avnjuta den om jag inte förmår försäkra mig om detta. Av samma skäl kan man med plausibilitet påstå att vi inte lyckas ta våra minsta konstituenten i besittning emedan de kommer och går utan att vi kan kontrollera det. (4) skulle således vara sann på grund av att vi överhuvud taget aldrig är besittningstagare av några elementarpartiklar.

Man kan vara osäker på vilken av de två nämnda strategierna som ger det stabilaste försvaret åt (4), men det verkar helt uppenbart att FB-teorin är avpassad efter förhållandena i vår makroskopiska omgivning och inte äger tillämpning på mikrokosmos. Därför blir man inte förvånad när Nordin förklarar att han skulle vilja förespråka "en mer sofistikerad variant av äganderättsteorin som säger att vi äger de ting vi gör av materien, medan själva substansen förblir oägd" (s 6). Men jag förstår inte hur en sådan teori skulle kunna vinna plausibilitet eller ens begriplighet, hur vi skulle kunna äga "de ting vi gör av materien" om "själva substansen" rinner oss mellan fingrarna. När Nordin köper sitt dagliga bröd, vill han då inte införskaffa en substans utan bara det bagaren har gjort av substansen? Är det inte just brödets "substans" som ger mättnad och näring?

Inte heller (3) finner nåd inför Nordins ögon. Han skriver "Om någon exempelvis ... använder Perssons 'partikelsnattare' för att omärkligt byta ut en elektron mot en annan, så kan jag inte se att detta utgör en kränkning av min fullständiga äganderätt till min egen person" (s 7). Detta är en försåtlig omskrivning av mitt exempel. Jag tänkte mig inte att partikelsnattaren *byter ut* vissa partiklar mot andra,

utan att den *tar utan ersättning* (därav namnet "snattaren"). Skillnaden är betydelsefull. Antag att jag har äganderätt till X, kanske en kroppsdelen eller en sedel. Om någon avser att beröva mig X, men ämnar lämna ett likvärdigt föremål Y som vederlag, är det sannolikt att jag inte skulle bry mig om att *yrka på* min rättighet till X eller försöka hålla fast vid X. Jag får ju full kompensation för förlusten genom att tilldelas Y. Av att jag inte bemödar mig om att *yrka på* en rätt följer dock inte att jag *saknar* rätten.

I ljuset av detta ser vi att den situation Nordin skisserar är just en sådan där vi inte skulle bry oss om att yrka på en rätt därför att vi erhåller fullgod kompensation, nämligen en annan partikel som makroskopiskt sett inte gör någon skillnad. Men härav kan vi, som sagt, inte dra slutsatsen att vi saknar rätt till de elementarpartiklar som konstituerar oss. I så fall vore en partikelsnattare inte skyldig att erlagga adekvat kompensation för sina bortrövanden, och en rätt till kroppen blir, som jag skrev i min uppsats, "tom och meningslös", eftersom vi legitimt kan berövas hela kroppen genom att "bestjälas" på del efter del. Nordin har således inte lyckats vederlägga (3).

Vad mitt andra argument anbelangar har Nordin återigen två angreppslinjer. De två teser ur vilka jag härledde att det inte existerar några naturliga rättigheter lyder i hans reviderade tappning:

- (A) Inga naturliga skillnader mellan x och y kan ensamma göra det rättvist att x har det bättre än y.
- (B) Om det existerar naturliga rättigheter (och det gör det), kan naturliga skillnader mellan x och y ensamma göra det rättvist att x har det bättre än y.

Den första attackstrategin riktar sig mot (A): "om Persson i A implicit förutsätter att det på något sätt skulle vara orättvist om distributionen av förmågor och naturliga egenskaper är olika, och om detta är menat som en första etiska premiss, som inte kräver någon ytterligare argumentation, så kan jag tyvärr inte gå med på det" (s 9). Denna invändning ter sig kuriös enär (A) är identisk med (7) i mitt resonemang vilken sats uppenbarligen inte är någon "första etiska premiss, som inte kräver någon ytterligare argumentation": den föregås ju tvärtom av en argumentation bestående av sex steg!

Den "första etiska premissen" i mitt resonemang torde snarare vara

- (1) En skillnad S mellan X och Y kan ensam göra det rättvist att X har det bättre än Y endast om S själv *kan* vara rättvis, d v s är rättvis eller skulle vara rättvis om den var resultatet av en moralisk handling.

Det ligger dock i öppen dag att jag här inte använder termen "rättvisa" i vad Nordin kallar "den moderna nivellerings- och jantelagsbetydelsen att så fort någon har det bättre än någon annan, så är det 'orättvist'" (s 9). (1) säger ju att en skillnad under vissa betingelser nämligen om den själv är rättvis *kan* göra det rättvist att X har det bättre än Y. Mitt resonemang är inte det enfaldiga: "rättvis fördelning" betyder det samma som "jämlig fördelning"; alltså är en fördelning rättvis om och endast om den är jämlig. Jag utgår tvärtom ifrån att vårt rättvisbegrepp är sådant att det är förenligt med existensen av skillnader i t ex naturliga rättigheter som gör välfärdsdifferenser rättvisa, men hävdar att dessa skillnader faktiskt inte existerar.

Nordins andra angreppsvinkel medger sanningen av (A), men förkastar (B). Tanken är att en naturlig skillnad kan inte "ensamt" göra det rättvist (eller orättvist) att den ene har det bättre än den andre ... andra faktorer /måste/ tillkomma t ex vårt sätt att utnyttja våra respektive egenskaper som gör situationen rättvis eller orättvis" (s 10). Det räcker inte med att X av naturen är rikligen utrustad; hon måste dessutom ha "förtjänat sin goda ställning" genom "ett begåvat utnyttjande av sina resurser" (s 10) för att det skall vara rättvist att hon har det bättre ställt.

Här förutsätter Nordin synbarligen att "ett begåvat utnyttjande", flit etc. inte är (eller bestäms av) några naturliga skillnader. Låt oss till att börja med bjuda på denna förutsättning. Det är inte riktigt klart från hans framställning om han föreställer sig att rättvist välstånd *helt och hållet* skall baseras på flit och ansträngning en god vilja som Kant skulle säga eller om det skall grundas på resultatet av *kombinationen* av ansträngning och naturgiven resurs, d v s vad man kan kalla *prestation*. Hans formuleringar antyder snarast det senare, men i så fall kvarstår invändningen att *i den grad* en välfärdsdifferens kan hänföras till en skillnad i naturgivna resurser är den orättvis.

En påminnelse om lärofadern Nozicks berömda Wilt Chamberlain exempel (*Anarchy, State, and Utopia*, s 160–4) kan illustrera att

denna grad är högst avsevärd. Chamberlain blir välbärgad till följd av sina *prestationer* på basketbollplanen; det är dessa folk premierar genom att fylla hans myntbox. De betalar inte för att belöna honom för hans *ansträngningar* blott och bart. Antag att hans barndomskamrat, Walt Chamberlaine, som harvar i ett farmarlag har gjort samma ansträngningar genom hela sin karriär, har tränat lika intensivt och kämpat lika hårt under matcherna, men med mindre framgång eftersom hans naturliga förutsättningar (spänst, bollsinn etc) är sämre. Detta skulle säkerligen göra att donationerna till honom bara blev en bråkdel av dem Chamberlain håvar in. Den enorma skillnaden i rikedom mellan de två är alltså uteslutande ett resultat av olikheter i deras naturgivna resurser. Nordin har inte bemött mitt argument att den i så fall är orättvis.

Den djupare invändningen är emellertid att även skillnader i motivation, ansträngning etc måste avvisas som grunder för rättvis distribution, eftersom de, liksom en individs övriga resurser, är bestämda av faktorer som inte fördelats efter ett rättvist mönster. Att X är mer ambitiös och energisk än Y beror säkerligen på genetiska och miljömässiga faktorer (t ex att X's föräldrar dog tidigt och att han placerades i ett fosterhem där han fick anstränga sig för att vinna kärlek). Differenser med avseende på sådana faktorer kan inte vara rättvisa. I så fall kan, enligt mitt resonemang, ansträngning och flit inte heller vara en grund för rättvis distribution.

Eftersom Nordin är så benägen att luta sig mot Nozick, förtjänar det att påpekas att Nozick ser denna invändning mot begreppet *förtjänst* och försöker bemöta den genom att hänvisa till sina rättigheter: "Some of the things he uses he just may *have*, not illegitimately. It needn't be that the foundations underlying desert are themselves deserved, *all the way down*" (s 225). Med mitt argument försöker jag stänga denna utväg för Nozick. Men Nordin stänger den för sig själv emedan hans konstruktion förutsätter att förtjänster inte kan vila på rättigheter. Genom att introducera begreppet *förtjänst* har han inte kringgått mitt argument, utan fört in ett nytt element som drabbas av det.